

TRADITION AND ORIGINALITY IN ALISHER NAVOI'S EPIC :FARHAD AND SHIRIN"

Shakhnoza Mukhitdinovna Rakhmonova
Alisher Navoi named state Tashkent
Uzbek tili and University literature
doctoral studies, PhD
shahnoza.raxmonova86@gmail.com

Аннотация: мазкур мақолада Алишер Навоийнинг “Фарҳод ва Ширин” достонида вазн ва мавзу мутаносиблиги, унда истифода этилган номаларнинг вазн хусусиятлари таҳлил қилинган. Ўрни билан адабиётшуносликдаги мавжуд фикрларга муносабат билдирилди.

Калит сўзлар: нома, жанр, вазн, аруз, маснавий, ҳазаж.

Алишер Навоийнинг “Фарҳод ва Ширин”и “Хамса” йўналишидаги дoston ҳисобланади. “Навоийгача бу мавзу “Хусрав ва Ширин” шаклида машҳур эди. Афсонанинг бош қаҳрамони Хусрав Парвез аслида тарихий шахс бўлиб, милодий 590 йилда тахтга чиқиб, 628 йилда ўз ўғли Шеруянинг буйруғи билан ўлдирилган Эрон шоҳидир. Унинг оромий ёки арман қизи Ширинга бўлган муҳаббати кўпгина тарихий асарларда қайд этилган”¹. Хусрав Парвез ҳақида Алишер Навоийнинг ўзи ҳам “Тарихи мулуки Ажам” асарининг Сосонийлар тарихига бағишланган қисмида маълумот келтирилади. Демакки, Алишер Навоийнинг “Тарихи мулуки Ажам” асари Хусрав Парвез тарихи билан ҳам, у ҳақида яратилган ривоят ва афсоналар билан ҳам яқиндан таниш бўлганини кўрсатади.

Алишер Навоийнинг “Фарҳод ва Ширин” достони ўзбек шеърлятида тажрибадан ўтган, Хоразмийнинг “Муҳаббатнома”, Хўжандийнинг “Латофатнома”, Юсуф Амирийнинг “Дахнома”, Қубнинг “Хусрав ва Ширин”, Ҳайдар Хоразмийнинг “Гул ва Наврўз” дostonларида қўлланилган ёқимли ва мусиқий ҳазажи мусаддаси маҳзуф ва ҳазажи мусаддаси мақсур ўлчовлари асосида яратилган. “Шоир бу икки вазннинг оҳанг яратиш имкониятларидан баракали фойдаланган ҳолда асар қаҳрамонларининг рангоранг кечинмалари, ижодий меҳнат ва жанг манзаралари, пейзаж ва портретлар тасвирининг юксак бадиий ифодасига эришди”². Умуман олганда, ўзбек эпик поэзиясида мазкур вазннинг илк бор қўлланиши Хоразмий номи билан боғлиқ. Унинг 1353–1354 йилларда яратилган “Муҳаббатнома” дostonи шу вазнда яратилган.

Навоийнинг “Фарҳод ва Ширин” дoston 1484 йилда яратилган. Дoston 54 боб, 5782 байтдан иборат бўлиб, шундан 999 байтда радиф қўлланилган. Шундан ўн бир боб муқаддима, икки боб хотима, қолган қирқ бир боб дoston воқеаларининг асосини ташкил этади. Муқаддиманинг дастлабки боблари ҳамд, наът ва бир қатор бағишловлардан иборат. Алишер Навоий кейинги бир неча бобларда эса дostonнинг ёзилиш сабабларига батафсил тўхтаб, Низомий, Хусрав Дехлавий, Ашраф каби шоирларнинг “Хусрав ва Ширин” яратиш борасидаги тажрибаларини тилга олади. “Навоий “Ҳайрат ул-аброр”дан кейин “яна бир кон” қазишга – Фарҳод қиссасини яратишдек катта ижодий ишга киришганлигини айтади”³. Навоий “Фарҳод ва Ширин” дostonини иккинчи ном билан “Меҳнатнома” деб ҳам атади:

*Заруратким солиб бир ўзгача тарҳ,
Бу меҳнатномани қилгумдурур шарҳ.*

¹ Sirojiddinov Sh., Yusupova D., Davlatov O. Navoiyshunoslik. 1-kitob. Darslik. – Т.: Tamaddun, 2019. – 101-б.

² Ҳожиаҳмедов А. Навоий арузи нафосати. – Т.: ФАН, 2006. – 209 б.

³ Ўзбек адабиёти тарихи. – Т.: Фан, 1977. – 235 б.

Достоннинг асосий воқеалари 12 бобдан бошланади. Воқеалар ривожда Чин хоқонининг фарзандсизлиги, унинг изтироблари акс этади. “Шоирнинг мақсади “ишқ дардини” куйлаш эканлиги муқаддималардаёқ аён бўлади”⁴. Ниҳоят, Чин хоқонининг илтижолари ижобат бўлиб, фарзандли бўлади. Навоий туғилган гўдакнинг исмига ҳам маъно юклайди:

Анга фарзо/на Фарход ис/м(и) кўйди,
 V — — —/V — — —/ V — — —
 Хуруфи маъ/хазин беш қис/м(и) кўйди.
 V — — —/ V — — —/ V — — —
 Фироку раш/ку ҳажру ох/ ила дард,
 V — — —/V — — —/ V — ~
 Бирор ҳар-ф+иб/тидодин ай/лабон фард⁵.
 V — — —/V — — —/ V — ~

Байтлар анъанага кўра ҳазажи мусаддаси маҳзуф ва ҳазажи мусаддаси максур ўлчовида битилган. Байтлар мазмунида Чин шоҳи жигарбандига “Фарход” деб исм кўйгани, кўйилган ном араб ёзувидаги ҳарфларга рамзий маъно бериб, уларни **фироқ, рашк, ҳажр, ох, дард** деб талқин қилинганлиги ҳақида таъкидланади. Келтирилган байтлар мисралари **исм, қисм, дард, фард...** сингари қофияланганлигини кўрамаиз. Эътибор берилса, байтларнинг бу шаклда қофияланиши қофиянинг ўзак таркибига кўра муқайяд (қайдли) турига киради. Аввало, “Фарход ва Ширин” достони мавзу ва ғоявий жиҳатдан соф тасаввуфий маъно касб этадиган асар ҳисобланади. Навоий ўз достонида салафлар анъанасини давом эттирса ҳам, асар сюжетида бироз ўзгартиришлар киритиб ўтган. Масалан, достонда бош образ сифатида Хусравни эмас, Фарходни гавдалантиради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Sirojiddinov Sh., Yusupova D., Davlatov O. Navoiyshunoslik. 1-kitob. Darslik. – Т.: Tamaddun, 2019. – 101-б.
2. Ҳожиаҳмедов А. Навоий арузи нафосати. – Т.: ФАН, 2006. – 209 б.
3. Ўзбек адабиёти тарихи. – Т.: Фан, 1977. – 235 б.
4. Алишер Навоий. Фарход ва Ширин. МАТ. 8 том. – Т.: Фан, 1991. – 70-б.
5. Rakhmonova Sh.M. Masnavi (Couplet) – As the Basis of Event Poetry. Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences. Vol. 4. January, (2022). ISSN: 2795-7683. – P. 4–8.
6. Shukhratovich S. S. DIFFERENTIATED APPROACH TO THE TREATMENT OF INFLAMMATORY PERIODONTAL DISEASES IN PEOPLE WITH CHRONIC VIRAL HEPATITIS //American Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2022. – Т. 5. – С. 172-175.
7. Shukhratovich S. S., Kamolovich S. D., Ziyodovich J. G. DENTAL DISEASES AND INFORMATION ABOUT THEM //American Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2022. – Т. 5. – С. 181-185.
8. Sharipovna N. N., Shukhratovich S. S. MORPHO-FUNCTIONAL CHANGES IN PERIODONT TISSUES IN CHRONIC GENERALIZED PERIODONTITIS ASSOCIATED WITH CHRONIC VIRAL HEPATITIS B AND C //Frontline Medical Sciences and Pharmaceutical Journal. – 2022. – Т. 2. – №. 05. – С. 68-76.
9. Alijonovna A. G. PECULIARITIES OF STEFAN ZWEIG'S WORKS //Confrencea. – 2022. – Т. 3. – №. 3. – С. 91-94.
10. Alijonovna A. G. THE IMAGE OF THE NARRATOR IN ZWEIG'S NOVEL" STREET IN THE MOONLIGHT" //Confrencea. – 2022. – Т. 3. – №. 3. – С. 116-118.

⁴ Sirojiddinov Sh., Yusupova D., Davlatov O. Navoiyshunoslik. 1-kitob. Darslik. – Т.: Tamaddun, 2019. – 108-б.

⁵ Алишер Навоий. Фарход ва Ширин. МАТ. 8 том. – Т.: Фан, 1991. – 70-б.